

4 - Kipler - Edatlar - Tamlamalar

Zaten, Arapçadan ve Acemceden alacağımız bütün edatların Türkçe'de karşılıkları vardır: hemderd: derddap, hemfikir: Tac-dar: taçlı, daniş-mend: danişli, sitem-kar: sitemci gibi, bunların, mutlaka, Türkçelerini kullanmak gerekir.

4 - Kipler - Edatlar - Tamlamalar (Ziya Gökalp Türkçülüğün Esasları)

a) Türkçülere göre, bir dil başka dillerden kendisinde aynı anlamda kelime bulunmaması şartıyla, kelimeler almıştır ve alabilir. Bir dil başka dillerden kip alamaz. Osmanlıcılara göre, Osmanlı dili arap ve fars dillerinden, kelimelerle beraber kipler de alır. Mesela, mektup kelimesi, osmanlıcılara göre, arapçadan ketebe (yazdı) maddesinden sıfat-fiil'dir. Anlamı 'yazılmış' yazılan'dır. Buna dayanarak, osmanlıcılara göre hukuk-ı mektube yahut mektup hukuk deyimlerini dilimizde kullanabiliriz. Türkçüler mektup kelimesinin bu biçimde kullanılmasını kabul etmezler. Çünkü, sıfat-fiil kipi Türkçe'de de vardır. mektup kelimesi, sıfat-ı fiil olduğu zaman, Türkçe'de yazılmış'tır. Demek ki, osmanlı mektub hukuk dedikleri peye biz yazılmış hukuk diyebiliriz. O halde, mektub kelimesinin, bir sıfat-fiil kipi olarak dilimizde kullanılmasına gerek yoktur.

Fakat mektup kelimesi sıfat-fiil kipi olduğu gibi, donmuş bir isim gibi de kullanılmaktadır. Fransızların lettre dedikleri peye Türk halkı mektup adını vermektedir. Bir mektup yazdım. Bu hafta mektup aldım cümlelerindeki mektup kelimesi işte bu ikinci anlamdadır. Mektup'un bu biçimde niteliği yoktur. Bu sıradan bir kelimedir. O halde, osmanlıcada kullanılan bütün arap ve acemce sözcükleri, çekimli kelimeler ve basit kelimeler olarak iki bölüme ayrılabiliriz. Bundan çekimli olanları derhal dilimizden atmalıyız. Basit kelime bölümüne girenleri eder halk dilinde aynı anlama gelen başka kelime yoksa yeni Türkçe'ye çekinmeden kabul etmeliyiz.

Bu ilkeye göre, katip kelimesi hal-fiil dir; yazan anlamında dilimizde kullanılamaz. Mesela, 'Bu mektubun katibi kimdir?' denilemez. Fakat katib, secretaire karşılığı olarak, halk dilinde eskiden beri kullanılmaktadır. Meclis katibi, tüccar katibi gibi.

Kitabet kelimesi de ne yazmak anlamında bir mastar olarak ne de kâtiplik anlamında dilimizde kullanılamaz. Basit bir isim olarak, eski inşaa deyiminin ifade ettiği composition, karşılığı olarak kullanılmaktadır:Kitabet dersi, kitabet sınavı.

Mutasarrıf kelimesi de 'tasarruf' tan hal-fiil olduğu zaman, bir kiptir. Bu kipin kullanılmasına gerek yoktur. Mesela şu tarlanın mutasarrıfı diyecek yerde, şu tarlada tasarruf sahibi olan adam demeliyiz. Fakat bu söz bir sancağın en büyük yönetim memuruna, isim olduğu zaman, artık bir kip niteliğinde değildir, sıradan bir ad biçimini almıştır.

Bu örneklerde gösteriyor ki, arapçadan ve farsçadan, kip niteliğinde hiçbir kelime almayacağız. O halde, terim olarak arapça veya farsça bir kelimeyi kabul ettiğimiz zaman, ondan türemiş olan bütün sözcükleri de beraberce almamalıyız. Mesela, şu iptikak (tüccar kelimesini, bir terim olarak kabul etmiş diye, bunun müptak, müptatt-ı minh, müptakkat gibi kiplerini de kullanmamız gerekmez. Gerçi, bazan kitab, kitabet, katib, mektup, gibi aynı maddeden türemiş birçok kelimeleri dilimizde kullanılmaktadır. Fakat, yukarıda da kısmen gösterdiğimiz üzere, bunların hepsi eski kip anlamlarını kaybetmiştir. Kitab kelimesi mastar kipi olduğu zaman yazmak anlamında dır. Kitab kelimesi, bu anlamda olarak dilimizde asla kullanılmamıştır. Kitab sözü bir kelime olduğu zaman, Fransızca livre kelimesinin karşılığıdır. İşte, Türkçe'de ancak bu anlamda kullanılmaktadır. Muharrir kelimesini (recda karşılığı olarak kullanabiliriz. Fakat, sıfat-fiil olarak yazılmış anlamında olan muharrer kelimesinin kullanamayız: mesela bala muharrer diyemeyiz, (yukarıda yazılan) demeliyiz. Tahrir mastarı da kullanılamaz. Fakat tahrirat kelimesi, resmi mektupların özel adı olduğundan, çoğul anlamına alınmamak şartıyla kullanılabilir.

Bir kelimenin çoğul biçimi de, kelime değil, çekimdir. Buna göre arapça, acemce çoğul kipleri de dilimizde kullanılamaz. Bu halde zabitan, zubbat gibi çekimler yeni Türkçe'ye giremez. Türkçe'nin kendisine özgü çoğul çekimleri, edatı ile yapılır. O halde, dilimizde zabıt (subay) in çoğulu yalnız zabıtlar'dır.

Bununla beraber, bazı arapça ve acemce çoğullar vardır ki, dilimizde çoğul anlamını yani çekim niteliğini kaybetmişlerdir. Yukarı tahrirat kelimesi bu türden olduğu gibi, ahlak, talebe, amele, edebiyat, yaran, evlad gibi birçok söyleyişler bu kadroya girer. Bu kelimelerin, dilimizde çoğulu çekimlerinin olmayışlarının bir ispatı da Türkçe'nin ler, edatı ile çoğul haline getirebilmeleridir. Ahlaklar, talebeler, ameleler, edebiyatlar, yaranlar, evladlar, tahriratlar gibi.

b) Bir dil, başka dillerin yalnız kiplerini değil edatlarını da alamazlar. Çünkü, bir kelimenin gerek başına konan, gerek sonuna eklenen edatlar da onu çekimli duruma sokarlar.

Dil biliminde gerek kiplere gerek özel bir anlamı olan bir edat eki ile anlamı değişmiş olan edatlı sözcüklere morphem adı verilir. Demek ki, hiçbir dil başka dillerden 'morphemler alamaz', diyecek olursak, bu sözlerle, hem kiplerin, hem de edatların bir dilden başka bir dile giremeyeceğini anlatmış oluruz.

Zaten, Arapçadan ve Acemceden alacağımız bütün edatların Türkçe'de karşılıkları vardır: hemderd: derddap, hemfikir: Tac-dar: taçlı, daniş-mend: danişli, sitem-kar: sitemci gibi, bunların, mutlaka, Türkçelerini kullanmak gerekir.

Bununla beraber hükümdar, hembire, perkar gibi kelimelerde; türeme yolu ile bulacağımız dar, hem, kar edatları edatlıktan çykelimenin içinde erimişlerdir. Buna göre, bu hükümdür, hembire, perkar (pergel) kelimelerinde artık morfem niteliği kalmamıştır. da, dil vicdanı bakımından, diğer isimler gibi, donmuş kelimeler niteliğini kazanmışlardır.

Farsçadan, ayrı olarak, yalnız üç edat halk diline girmiştir.: Bunlardan biri, gerçekten edat olan nispet ’sidir. Diğerleri gerçekte isim oldukları halde, halkımızın dilinde edat haline düşen hane ve name sözcükleridir.

i edatı, birinci olarak, özel renkleri ifade eden sıfatların sonlarında görülür: Patlıcanı, demiri, gümüşü, kurşunu, portakalı, samanı

i edatı, ikinci olarak, Türk müziğinde her kabilenin özel ezgisine özel marşına verilen isimlerle görülür: Türkmani, Varsagi, Beyatı, Karcıhari (Karaçar), Türki gibi, bu iki tür örnekte gördüğümüz i edatı, Türkçe bir edat hükmüne geçmiştir. Bunun açık delili Türkçedeki eklenebilmesidir. Fakat i edatı, bu iki dairenin dışında kullanılmadığı zaman, Türkçe değildir. O halde, o gibi deimleri kullanmayarak Türkçe karpılıklarını aramalıyız.

Mesela edebi hafta yerine edebiyat haftası diyebiliriz. Hayati mesele yerine hayat meselesi diyebiliriz. Ser-kitabı’ye bapkitapçı diyebiliriz. Cebri’ye cebirci, her’etiyan’a hey’etçiler (kozmodrafyacılar) diyebiliriz.

Bu şekilde i edatının kullanılışını azaltmakla beraber, ne yazık ki, en esaslı ilk ve kuralımıza aykırı olarak, birçok terimlerde kabul etmek zorundayız. Türkçülük, yeni Türkçe’ye güçlük çıkaran bütün engelleri : kırdığı halde, bu küçük edat karpısı zorunda kaldı. Mesela, tabii hadiseler’e tabiat hadiseleri diyebiliriz; fakat, bu hadise tabiidir, yahut değildir demek gerekince i edatının bütün bütün atlamayacağına itiraf etmek zorundayız. Marazi, içtimai, ruhi, hayati, bünyevi gibi kelimeler de aynen tabii kelimesi gibidir. Bununla beraber, mademki bu iki edat iki tür kelimedeki Türkçe bir edat hükmüne geçmiştir: onu diğer kelimelerde de özellikle terim oldukları zaman - kullanmak geçerli olabilir. Hane sözünün yazıhane, yemekhane, yatakhane, gibi kelimelerde ve name sözünü yıldızname, Oğuzname gibi kelimelerde görüyoruz. Gerekli olduğu için, bu sözler de Türkçe edatları sokulursa dilimiz zenginleşir.

Bir dil başka dillerden kipler ve edatlar alamadığı gibi tamamlama kuralları da alamaz. Oysa ki, eski Osmanlı'da arapçanın, farsçanın her türlü tamlamaları vardı: Ysim tamlaması sıfat tamlaması.

Tamlamalar da kipler ve edatlar gibi morfem kadrosuna girerler. Her dilde gerek tamlayan ve gerek tamlanan birer morfemdirler; sıfat da, nitelenen kelime de birer morfemdirler. O halde, başka dillerden tamlama alınmaması hakkındaki ana kuralın bir bölümünü meydana getirirler.

Türkçe’de isim ve sıfat tamlamalarının her çeşidi bulunduğundan için, arapça ve farsça tamlamalara hiç bir gerek yoktur. Eski Osmanlı edebiyatçıları ve bilginleri bu tamlamaları bir ihtiyaç yüzünden almamışlardır. Onların gözünde arapça ve farsça dil olarak Türkçe’den güzel oldukları gibi; arapça ve farsçanın kelimeleri, kipleri, edatları ve tamlamaları da Türkçeninkilerden daha güzeldir.

Oysa ki, hiçbir dile, objektif olarak, “diğer dillerden daha güzeldir” denilemez: Her dilin, kendisine özgü bir güzelliği vardır. Her millet, sübjektif olarak, kendi dilini daha güzel görür. Evet, arapça güzel bir dildir, farsça da güzel bir dildir. Fakat bu dilin en çok, kendi milletlerine güzel görünür. Bizim için de en güzel görünen dil Türkçe’dir. Kelimelerin, kiplerin edatların, tamlamaların güzelliği, kendi dillerine oranladır. Bunlar, ancak kendi dilleri içinde güzeldirler. Arapça bir kelime arapça bir cümle içinde güzel olduğu gibi, farsça bir tamlama da fransızca bir cümle içinde güzel görünür. Bir kadının oldukça güzel olduğu olan gıburnunu başka bir kadının yüzüne aktarıyoruz. Bunları orada çirkin görürsünüz. Bunun gibi, dilin kelimeleri ve tamlamaları da, ke cümleleri içinde ne kadar güzelse, başka dillerin cümleleri içinde de o kadar çirkindir.

Not : “Türkçülüğün Tarihi” bölümünde arı dilcilerin halk diline geçmiş olan arapça ve farsça kelimeleri de Türkçe’ye çıkarmak istediklerini yazmıştım. Dün, Fuad Raif Bey ile bu konu hakkında tekrar görüştük. Arı dilcilerin lideri konumunda bulunan bu kişi halk diline geçmiş olan arapça ve acemce kelimelerin Türkçe sayılması konusunda bizimle hiçbir ayrılmışlığı olmadığını ve ayrılmışlığı edatlarla ilgili olduğunu söyledi. Yukarıda açıkladığımız gibi, yeni Türkçecilere göre Türkçe’nin ipek olan edatları kadar yeni kelimeler türetilebilir. Fakat, ipek olmayan edatlarla yeni kelimeler yapılamaz. Fuad Raif Bey, kendisinin bu fikre biddetle karşı olduğunu edatlarla ipek ve ipek olmayan sınıflandırılmasını tanımadığını, Türkçe’nin her türlü edatları yapılabildiği gibi, Kırgızca’dan, Özbekçe’den, Tatarca dan, alınacak veya büsbütün yeniden yaratılacak edatlarla yeni kelimeler yapılabileceğini söyledi. Hatta, farsçadaki nisbet i’sine karşı ki, gı edatının icada taraftar olduğunu; mesela hayati sıfatı yerine hayatki; edebi sıfatı olduğunu söyledi. O halde, yukarılarda Arı dilcilik hakkında yazdığım şeyleri bu sözlerle düzeltmek gerek